

16 kaskelot-hvaler på Rømø

Af Thyge Jensen og Svend Tougaard.

Den 27. marts blev 16 døde kaskelothvaler fundet strandede på Rømø, Koresand og omliggende sandflak. Det er den største stranding af store hvaler i Danmark nogen sinde, og Akvarieafdelingen er, sammen med Zoologisk Museum i København, ansvarlig for sikringen af de videnskabelige oplysninger, som en sådan stranding kan give.

I henhold til Skov- og Naturstyrelsens "BEREDSKABSPLAN vedrørende Havpattedyr og Havfugle" skal Fiskeri- og Søfartsmuseet i Esbjerg og Zoologisk Museum i København sikre, at strandingsdata, mål, vævsprøver og i øvrigt alt, som kan have forskningsmæssig interesse bliver indsamlet til brug for videnskabelige institutioner verden over. Museerne rykker derfor straks ud, når der meldes om stranding af havpattedyr. Ansvarsfordeling er aftalt i beredskabsplanen udarbejdet i 1993 af Skov- og Naturstyrelsen, der er den administrativt ansvarlige myndighed.

Strandingens første dage

Onsdag, den 27. marts 1996

Kl 9.00 modtog Fiskerimuseet en telefonopringning fra Tønder politi, der meddelte, at et antal større hvaler var strandet på Rømø. En medarbejder fra museet tog straks til Rømø, hvor han mødte landbetjent Erik Nielsen på stranden ved Lakolk. Her lå den sydligste af hvalerne - en kaskelothval - i brændingen få meter fra land, og pålandsvinden afslørede, at hvalen var død, og havde været det et stykke tid. Over VHF-radioen var Erik Nielsen i forbindelse med besætningen på redningsbåden fra Havneby på Rømø, der sejlede rundt i området for at skaffe sig overblik over situationen.

Landbetjenten og museets mand kørte efter aftale med redningsbåden til øens nordvestspids, hvor museumsmedarbejderen blev taget ombord i redningsbåden. Under køreturen langs stranden blev endnu en kaskelothval passeret lidt syd for afspærringen til skydeområdet, og inde i skydeområdet lå endnu tre kaskelotter - alle døde og med den frie luffe pegende ud fra kroppen som tegn på begyndende henfald.

Fra stranden på Rømø gik turen med redningsbåden over det smalle Mølledyb til Juvre Stjert - eller Sønderbanke, som den hedder lokalt - hvor i alt 10 kaskelothvaler lå indenfor et område på få hundrede meter. To af hvalerne lå så tæt, at de rørte hinanden. Alle hvaler blev inspiceret, og ligesom hvalerne på selve øen, var alle døde og i begyndende forrådnelse. Den medbragte hydrofon - beregnet til optagelse af hvalers undervandslyde - blev der derfor ikke brug for i denne omgang. Umiddelbart var der ikke synlige forskelle i graden af henfald, men tiden tillod ikke en nøjere vurdering af dette spørgsmål.

Fra Sønderbanke kunne man over mod Koresand sydvest for Mandø se endnu en sort aflang masse bryde kimingen. Dette var den sidste af de i alt 16 kaskelothvaler, der denne morgen blev fundet skyllet op på kysten.

Så snart, der var overblik over art og antal blev Zoologisk Museum i København kontaktet - direkte fra Sønderbanke. Museet i København begyndte straks at planlægge og forberede det arbejde, strandingen uvægerligt ville medføre for institutionen.

Resten af dagen blev anvendt til at kontakte de personer og institutioner, der skulle involveres, og på at træffe de nødvendige aftaler i forbindelse med et planlægningsmøde, der blev aftalt til den følgende dag.

Af praktisk arbejde var der ikke meget, der kunne laves den første dag. Dog blev underkæben savet af den hval, der lå lige syd for det afspærrede skydeområde. Til forskel fra "Lakolk-hvalen" lå den så langt oppe på stranden, at publikum kunne komme helt tæt på den, og dermed tæt på de for souvenirjægere så fristende tænder.

2. dag, torsdag

Med morgenflyet ankom to medarbejdere fra Zoologisk Museum til Esbjerg og kl. 10.00 blev der holdt et planlægningsmøde på Rømø kl 10.00, med deltagelse af Zoologisk Museum, Fiskeri- og Søfartsmuseet, Linnet Statsskovdistrikt, Rømø Skydeområde og Rømø Redningsstation. Forskellige planer blev drøftet og ved 11-tiden lå en strategi klar, og rollerne blev fordelt.

Der var stadig en række åbne spørgsmål vedr. jura og økonomi, ligesom spørgsmålet om hvad, der skulle ske med kød og spæk, når det videnskabelige materiale var sikret, ikke var afklaret - men vi gik i gang.

Redningsbåden sejlede ud med det samme for at lokalisere hvalerne, som vi kunne forvente var drevet videre under nattens højvande. Samtidigt gik et hold i gang med mærkning af de enkelte dyr med nummer, opmåling og afsavning af underkæben på de hvaler, der lå på Rømø.

Farvandsvæsenets redningsbil med kontakt over VHF-radio til redningsbåden og kontakt til måleholdet og omverdenen via mobiltelefon kørte til den nordligste hval i skydeområdet og fungerede herfra som kommandocentral. De mange spørgsmål fra pressen kunne besvares fra redningsbilen, hvor også den ansvarshavende vildtkonsulent fra Linnet Skovdistrikt befandt sig.

Nogle af hvalerne var ganske rigtigt drevet videre i løbet af natten. 4 af hvalerne fra Sønderbanke var drevet ind skydeområdet på Nordrømø, 2 var drevet tværs over Juvre Dyb til sydsiden af Koresand og 1 var drevet ind gennem Østerdyb og lå nu strandet på østsiden af Koresand et par sømil mod nordøst. De sidste tre hvaler lå stadig på Sønderbanke, men nu på nordsiden af denne - på kanten ud mod Juvre Dyb, hvorfra de let kunne drive videre.

For at undgå, at hvalerne under de følgende højvande skulle drive ind på utilgængelige banker længere inde i Vadehavet, besluttede vi, at hvalerne skulle bugseres fra Sønderbanke og Koresand til skydeområdet ved hjælp af redningsbåden, og her trækkes op over højvandslinien.

Det afspærrede skydeområde på Rømø ville være en ideel arbejdsplads, når selve flænsningen skulle i gang. Dels kunne man køre dertil med de tunge køretøjer, der er nødvendige ved håndteringen af de store dyr, og dels kunne vi her etablere en uforstyrret arbejdsplads uden risiko for, at publikum kunne komme til skade. Interesserede ville få rig lejlighed til at studere flænsningen af de to hvaler, der lå på den offentlige strand ved

Lakolk.

Tidligt på eftermiddagen var opmålingen af 4 af de 5 hvaler på Nordrømmø tilendebragt, dyrene var mærkede med romortal i overkæben og underkæben var savet af. Herefter blev måleholdet med redningsbåden sejlet tværs over Juvre Dyb til Koresand, hvor yderligere 3 hvaler blev opmålt og mærket, ligesom underkæberne også på disse dyr blev fjernet.

Ved mørkets frembrud var således 7 hvaler mærket og opmålt og underkæberne sikret. Alle implicerede mødtes herefter kl. 20.00 på redningsstationen i Havneby for at evaluere dagens forløb samt planlægge fredagens aktiviteter.

3. dag, fredag

Ved højvande kl 6.00 forlod redningsbåden Havneby for at begynde de aftalte bugseringer. De tre hvaler fra Sønderbanke var i nattens løb drevet over på Koresand, hvor den ene, som lå på vestsiden, på grund af ringe dybde og brænding ikke umiddelbart kunne nås med båden.

Opmålingsholdet blev sejlet til Koresand for at save underkæber af, tage spæk- og hudprøver og måle de resterende dyr. Fra Mandø blev der sendt bud efter Herluf Andersen, der på sin traktor kørte måleholdet ud til den vestlige hval på Koresand. Dermed var alle dyr målt op og alle underkæber sikret.

Med undtagelse af den vestlige koresand-hval blev alle hvalerne, der var drevet ind på dette højsand, i løbet af denne og følgende dag, slæbt tværs over Juvre Dyb til skydeområdet på Rømmø nordvestspids. Afhentningen var dog ikke ligetil, da hvalerne lå strandet så højt på sandet, at det ikke var muligt umiddelbart at trække dem fri. De måtte spules fri. Teknikken bestod i, at et kraftigt tov blev bundet om haleroden på hvalen og fastgjort til redningsbåden. Tovet blev gjort så kort som dybden tillod. Herefter blev de to 180 HK motorer sat på fuld kraft, således at en kraftig vandstrøm fra bådens to jetdysere skyllede ind på begge sider af hvalen og langsomt spulede sandet bort. Efter en snes minutter var der mellem hvalen og redningsbåden dannet et hul, som dyret blev trukket over i, og efter yderligere et spulehul eller to var hvalen ude på dybt vand.

En enkelt af Koresand-hvalerne lå dog så højt, at det ikke ville have været muligt for redningsbåden at spule den fri. Fra Mandø blev der derfor rekvireret en rendegraver, der ved lavvande gravede en rende mellem hvalen og vandkanten, således at det blev muligt for redningsbåden at trække hvalen ud på dybt vand på det efterfølgende højvande.

Selve bugseringen tværs over Juvre Dyb tog kun kort tid, og i skydeområdet blev hvalerne sejlet så langt ind, som de kunne flyde. Herfra overtog en gummiged og en bulldozer på larvefødder fra Skast Maskinstation hvalerne, som derefter blev trukket op over højvandslinien og placeret på række med passende indbyrdes afstand af hensyn til kørsel under flænsningen.

I løbet af eftermiddagen ankom medarbejdere fra Statens Veterinære Serumlaboratorium og Danmarks Miljøundersøgelser for at deltage i prøvetagningerne.

4. dag lørdag

Om lørdagen bugserede redningsbåden to hvaler fra Koresand til Rømø, hvor de blev trukket op over højvandslinien, og i løbet af dagen blev alle resterende spæk- og hudprøver taget. Der lå nu kun én hval tilbage på vestsiden af Koresand, men Skov- og Naturstyrelsen havde besluttet, at den skulle blive liggende, for at man kunne følge og studere udviklingen i forrådnelsesprocessen.

Hermed var det første hektiske forløb afsluttet. De 15 af hvalerne lå nu i sikkerhed for højvandet og tilgængelige for det videre arbejde med flænsningen og udtagning af yderligere prøver - nu fra lever, nyre, mave og andre indvolde.

De mange spørgsmål

Alle hvaler var døde, da de skyllede ind på kysten, og tidspunktet for hvornår, de var døde kunne tilnærmelsesvis anslås ud fra graden af henfald og forrådnelse. I hvert fald kunne det fastslås, at hvalerne ikke var døde umiddelbart inden de blev opdaget d. 27. marts om morgenen.

En kaskelothval, der strander ved højvande i et tidevandsområde, dør formodentlig, når den ved faldende vand vælter over på siden og drukner. En anden dødsårsag, der nævnes i litteraturen, er at hvalen, når den ikke længere bæres vægtløs oppe af vandet, vil få sine organer presset så hårdt sammen, at kredsløbet hæmmes og stopper.

Som en yderligere dødsårsag kan man forestille sig, at hvalen, når den ikke længere er omgivet af vand, men i stedet af den 25 gange mindre varmeledende luft, vil få problemer med temperaturreguleringen og dø af "hedeslag". Den hurtighed hvormed hvalerne går i forrådnelse efter dødens indtræden kan give en formodning om, at overophedning kan være en medvirkende dødsårsag.

Hos den døde kaskelothval er munden let åben, så hele rækken af tænder på den hvide underkæbe er blottet til stor fristelse for souvenirjægere. Den frie luffe ligger i de første timer efter dødstidspunktet tæt ind til kroppen, men det er forbavsende så hurtigt døde kaskelothvaler går i forrådnelse. Henfaldet og dermed gasudvikling i kaskelotkroppen begynder straks efter dødens indtræden, og det første tegn på et stigende gastryk viser sig ved at penis skubbes ud af genitalspalten. Ved munden vil man ligeledes kunne se tungen begynde at presse sig ud, hvorved underkæben skubbes nedad og gabet spiles op. Samtidigt begynder hvalen at vokse i højde og omfang, og efterhånden begynder den frie luffe at rejse sig for til sidst at stikke vinkelret ud fra kroppen.

Fra hvalkroppens naturlige åbninger begynder der at sive gasarter, blod og vævsvæske, og ofte vil man også kunne se gasarter forlade kroppen sydende og boblende direkte gennem huden. Dette ses ofte i hvalens "armhule".

På dette stadium kan der være fare for at hvalen pludselig revner i ryggen, og at damp og vævsvæsker og ofte også tarmene slynges ud af bughulen.

De forskellige stadier i forrådnelsen iagttog vi, da tre kaskelothvaler strandede på Fanø d. 1. december 1991. To af hvalerne var endnu levende, da de blev opdaget om morgenen og begge døde midt på dagen. Den ene blev følgende nat delvist parteret af ukendte

gerningsmænd, men den anden var tirsdag eftermiddag - efter ca. 2 døgn - gasset så kraftigt op, at den af sikkerhedshensyn måtte punkteres under kontrollerede forhold ved at der blev skåret hul i ryggen på den. Hvis "ukendte gerningsmænd" var begyndt at skære også i denne hval den følgende nat, kunne det være gået galt.

Fra en kaskelothval dør til den er gasset maksimalt op går der cirka to døgn under de tidevands- og vejrtilstande, der rådede på Fanø december -91. Muligvis vil processen tage længere tid, hvis hvalen dør til havs, og dermed fortsat er omgivet af det varmeledende havvand.

Når hvalen har passeret dette stadium foregår forrådnelsesprocesserne mindre tydelige, og der er ikke de store forskelle at se på en kaskelot, om den har været død i én eller i tre uger. Den af Rømhø-kaskelotterne, der drev ind på Koresands vestkant, blev først parteret d. 28. april, altså efter at have været død i mindst 1 måned. Bortset fra at hvalen var faldet sammen efter at gassen var gået af den, var der i muskler, spæk og indvolde ikke de store forskelle i forrådnelse i forhold til henfaldsstadiet ved de hvaler, der blev parteret kort tid efter strandingerne. En noget påtrængende indikation for begyndende henfald er endvidere lugten, som man ikke undgår at bemærke - hverken som flæns eller som tilskuer.

Lugten, varmen og den hurtige forrådnelse

Et af de spørgsmål, man oftest får stillet af tilskuerne er hvorfor kaskelothvalerne så hurtigt går i forrådnelse. Svaret på dette spørgsmål hænger givetvis sammen med hvalernes store volumen.

Nemtest er det at forstå, hvis vi forestiller os en terningformet hval:

En "terninghval", der er 1 meter på hver led, har et rumfang på 1 m^3 og en overflade på 6 m^2 . Varme produceret i den 1 m^3 store krop har 6 m^2 overflade at slippe ud igennem.

Gør vi "terning-hvalen" dobbelt så lang, høj og bred bliver kroppen på 8 m^3 og overfladen 24 m^2 . Varmen fra hver 1 m^3 krop har nu kun 3 m^2 overflade at slippe bort igennem, og der er længere ud til overfladen.

Gør vi hvalen større endnu bliver der endnu mindre overflade varmen kan slippe bort igennem. Altså vil varmen der produceres under forrådnelsesprocesserne i store hvaler holde dyret varm og derved forcere henfaldet.

Under en skelettering af 8 grindehvaler, der var fanget i trawl nord for Skagen, så vi tydeligt sammenhængen mellem hvalernes størrelse og graden af henfald. Hos de mindste af grindehvalerne var kødet stadig friskt 3 dage efter fangsten, hvorimod de største af hvalerne på op til 1.800 kg var tydeligt mere hændfaldne med gastyk i bughulen.

Hvornår døde hvalerne ?

Rømhøhvalerne havde altså været døde et stykke tid inden de drev ind på Rømhø, og bedømt ud fra graden af henfald i mere end i to døgn.

Det præcise tidspunkt for, hvornår hvalerne var døde og hvor kort tid efter hinanden er uvist. Det utilgængelige tidevandsområde nordvest for Rømø, hvori størsteparten af hvalerne lå, og det store antal gjorde det ikke muligt nøjere at anslå hver enkelt hvals grad af henfald, for derigennem at kunne vurdere spredningen i dødstidspunkter. Intet tyder dog på, at det ikke skulle være sket ved samme hændelse.

Hvalerne var altså ikke døde på det sted de blev fundet onsdag morgen, men hvor så og af hvilken årsag?

Det kan være vanskeligt at forestille sig hvilken hændelse, der skulle have dræbt hvalerne på åbent hav indenfor et kort tidsrum, og lidet sandsynligt er det vel også at de efterfølgende skulle være drevet ind på samme lokalitet. Afstanden fra den sydligst fundne til den nordligste hval var dog ca. 4 Sømil, men de 10 af hvalerne, der blev fundet på Juvre Stjert/Sønderbanke lå med en største afstand på få hundrede meter.

Hvalerne måtte være døde et sted i nærheden og meget taler for at årsagen har været strandning på et af de nærliggende sande eller flak.

Vi forestiller os følgende hændelsesforløb:

Hvalerne strander på Rømø Flak nordvest for Rømø i dagene op til 25. marts 1996. Præcist hvilken dag, lader sig ikke fastslå. 25. marts er vinden svag fra østlige retninger.

På det efterfølgende lavvande dør hvalerne.

De døde dyr gasser op og letter fra strandingsstedet på eftermiddagshøjvandet d. 26. marts. I løbet af dagen er vinden frisket op fra NNW, og vinden kulminerer om eftermiddagen med 12 m/s - i stødene op til 14 m/s.

I løbet af aftenen d. 26. marts driver hvalerne med ebbestrømmen og den vindinducerede strøm mod S eller SØ.

Med flodstrømmen natten til d. 27. marts driver hvalerne nordpå op langs Rømø, hvor 5 strander på selve øen, 10 hvaler stoppes af Juvre Stjert og 1 fortsætter nordpå og driver ind på Koresand.

Det kan dog ikke udelukkes, at hvalerne er døde af andre årsager et andet sted i Nordsøområdet og efterfølgende er drevet ind på stranden på Rømø

Strandingsteorier

Der findes mange teorier om årsager til hvalstrandingerne, men ingen af disse formodninger er af nyere dato. Et er dog sikkert, nemlig at Nordsøen med sin ringe vanddybde ikke er en egnet levested for de oceaniske kaskelotter. Der findes andre hvalarter i Nordsøen, som f.eks. marsvin og hvidnæse, men disse hører alle til de kystnære hvaler, som ikke strander. Marsvin navigerer også rundt i snævre indre danske farvande uden problemer.

Strandingsgåden rummer to spørgsmål:

Hvorfor svømmer kaskelothvalerne ind i Nordsøen?

Hvorfor strander de i Nordsøen?

Forudsætningen for at kunne besvare det første spørgsmål er viden om hvalernes navigation, og dette kendskab er meget mangelfuldt.

En engelsk forsker mener, at hvalerne er i stand til at sanse geomagnetismen - ikke nødvendigvis alene retning og hældning, men også feltstyrke. Forskelle i feltstyrke danner et geomagnetisk "landskab" hvis konturer hvalerne naviger i forhold til. Magnetiske forstyrrelser, forårsaget af f.eks. solpletter forandrer dette "landskab" med risiko for fejlnavigation til følge. Magnetiske forstyrrelserne skulle også kunne vanskeliggøre hvalernes muligheder for at indstille deres biologiske ur, der igen er forudsætningen for en pålidelig bestiksnavigation.

En anden årsag til at hvalerne fejlagtigt kan komme ind i Nordsøen, eller ind i "The Great North Sea Sperm Whale Trap" som fladsøen kaldes af flere hvalforskere, kan være at hannerne under migration mellem det nordlige og det centrale Atlanterhav følger den stejle kontinentalsokkel. Under disse rejser kunne man forestille sig, at Norske Rende som en uheldig blindgyde, kunne bringe hvalerne på vildspor - ind i Nordsøen.

Vi kan altså ikke besvare, det første spørgsmål, men dette udelukker ikke at man kan gøre sig overvejelser over, hvorfor hvaler strander i Nordsøområdet.

Strandingsspørgsmålet kan igen deles i to:

Er strandingerne bevidste handlinger?

Sker strandingerne som følge af fejlnavigation?

En bevidst handling

Der er to mulige forklaringer på, hvorfor hvaler bevidst kan strande: Strandingen kan være en rest af en gammel instinktiv adfærd, hvor hvalens amfibiske forfædre flygtede på land ved fare. At denne adfærd skulle have overlevet i 50 mill. år i enkelte hvalarter - ofte fjernt beslægtede - er dog usandsynlig.

En anden mulighed kunne være, at en eller flere af de strandede hvaler har været syge, og da hvaler ånder ved lunger, kan de som alle andre pattedyr risikere at drukne. Nogle forskere formoder at syge hvaler, som en sidste udvej, søger ind på lavt vand for at undgå druknedøden - en adfærd vi kender fra sæler.

Selv mord er, så vidt vi ved, et ukendt begreb i dyreverdenen.

Fejlnavigaiton

Observationer i udlandet af massetrænginger, hvor hvalerne efter at de er trukket ud i vandet, straks strander igen, giver mistanke om at hvalstrænginger i visse tilfælde kan være bevidste handlinger.

Ud fra "geomagnetisme-teorien" kan genstrænginger forklares ved at hvalerne, når de først er kommet i en forkert forgrening af de "geomagnetiske baner", har svært ved at komme tilbage i den rigtige bane. Derfor prøver de samme rute igen.

Stranding ved uheld

Af de kendte pattedyrsanser, hvalerne har til rådighed i navigationens tjeneste, kan nogle anses for at være mere anvendelige end andre. Lugtesansen findes ikke hos kaskelotter, temperatursansen er tvivlsom anvendelig, smagssansen ligeså og synssansen synes at have begrænset rækkevidde i det, især i Nordsøen, ofte uklare vand. Ud over følesansen er kun hørelsen tilbage, men denne sidste sans er utvivlsomt uhyre vigtig for hvalerne.

Det er velkendt, at hvaler anvender lyd til flere formål. De lave langtrækkende frekvenser er egnede til kommunikation, og ekkoerne fra de høje frekvenser med bølgelængder på ned til få millimeter er egnede til præcis opsporing af fisk og andre byttedyr. Ekkoerne fra de udsendte lyde må formodes at være mest pålidelige, hvis lyden har udbredt sig i et ensartet medium, og her er igen Nordsøen problematisk. Især i den kystnære sydlige del er der forskelle i saltholdighed, og der er ofte opblanding med sediment - alt sammen noget, der er med til at forplumre et ekko, og dermed forringe anvendelsen af denne sans.

Sygdomme

Sygdomme, svækkelse på grund af belastning med miljøgifte som cadmium, kviksølv, PCB og DDE samt parasitangreb, der ødelægger hvalernes hørelse, er yderligere muligheder, der nævnes som årsager til strængingerne.

De sociale kaskelotter

Observation af strænginger, hvor flere hvaler er involverede, giver formodning om, at der eksisterer sociale forbindelser mellem dyrene i flokken. Dette kan være en medvirkende årsag til at flere hvaler strander på samme tid og sted.

Påsken 1990 var to kaskelothvaler, hvoraf den ene var i tilsyneladende dårlig kondition, tæt på at strande ud for Rindby på Fanø. Under den tilkaldte redningsbåds forsøg på at jage den ud på dybere vand, reagerede den sløvt og passivt, hvorimod den anden hval mere villigt lod sig jage ud på større dybde. Imidlertid søgte den sunde hval, når der ikke blev jaget med den, hele tiden tilbage til den formodentlig syge hval. De to hvaler har kommunikeret, men hvorfor holdt den sunde hval sig hele tiden tæt på den syge med risiko for at strande sammen med denne?

1. december 1991 strandede tre kaskelotter på Fanø. Én ved Pælebjerg og to hvaler 4 - 5 km syd derfor ved Sønderho. De to sydlige hvaler levede endnu, da de blev opdaget,

medens den nordlige havde været død i ca. 1 døgn. Hvad var der sket? Havde de to hvaler fulgt den syge/døende/døde hval ind på stranden?

18. november 1994 blev tre kaskelothvaler fundet på stranden ved Koksijde i Belgien. Hvalerne på mellem 14,4 og 15,4 meter havde været døde i kun få timer, da penis endnu ikke var presset ud af genitalspalten. Dagen efter fandt man i farvandet ud for Niewpoort, 8 km øst for Koksijde en 18,2 meter lang kaskelothval, der var noget henfalden, og tydeligvis død før de tre andre. Var det en gentagelse af historien fra Fanø, -91? Denne gang blot med fire involverede hvaler?

De 16 Rømmø-hvaler var som tidligere nævnt sandsynligvis strandet og døde på sandflakke nordvest for øen, men hvad var der sket? Var der en svag eller syg hval imellem, der var strandet først fulgt af de øvrige? Desværre var der som nævnt ikke tid, mand- og beredskab til det omfattende arbejde, det ville have været nøjagtigt, at fastslå hver enkelt dyrs grad af henfald for at kunne evaluere denne formodning. Heller ikke den efterfølgende obduktion gav svar på dette spørgsmål.

Vi ved ikke hvad der sker, når hvaler strander, og yderligere kan man undre sig over, at kaskelothvaler i nød ikke advarer artsfæller imod at komme i samme situation? Fuglenes skrig advarer andre. Hvorfor reagerer hvaler tilsyneladende modsat og biologisk irrationelt?

Ikke kun biologer og hvalforskere har teorier om strandingsårsagerne. Der er mange andre, der har bud på årsagerne, og et par af de mere kuriøse skal kort nævnes. Ét forslag, der blev betroet museets medarbejdere, gik ud på, at lugten af gylle fra markerne skulle minde om duften (?) fra parringsvillige hunner. Dette skulle have sat griller i hovedet på de unge hanner, der som følge heraf var svømmet efter lugten og derved strandet.

I et indlæg i den lokale avis mente en læser, at de unge hanhvaler var svømmet ind på de lave revler for at masturbere på den bløde havbund og her glemte alt om tid og sted. "...man kunne jo selv se, at penis hang ud af dyrene". Indlægget blev bragt den 1. april.

Hvad skete der med de strandede dyr

Efter at registrerings-, opmålings- og prøvetagningsarbejdet var overstået var der flere åbne spørgsmål tilbage. Hvad skulle der ske med de ca. 400 tons kød og spæk, og hvem skulle betale? Desuden skulle der tages stilling til de mange forespørgsler og henvendelser fra institutioner og private om at måtte få alt ligefra tænder til hele skeletter.

CITES

Det sidste spørgsmål skulle vurderes i forhold til CITES- også kaldet Washingtonkonventionen, som alle hvaler er beskyttet under. En konsekvens af konventionen er, at intet fra hvalerne må komme i handel eller udnyttes kommercielt.

I Danmark er Skov- og Naturstyrelsen den myndighed, der vurderer alle anmodninger om udlevering af dele af hvalerne, og med hver knogle eller del skal følge et certifikat.

Forespørgsler var der mange af, bl.a. fra Grønland hvorfra man bad om at få tænder udleveret til udskæring af de traditionelle tupilakker. Denne henvendelse blev afslået, da tupilakkerne senere ville komme i handel, men Washington-konventionens centrale idé er netop, at tømme markedet for produkter fra truede dyr, uanset under hvilke omstændigheder dyrene er døde. Dermed forhindrer man, at illegal aflivning finder sted under dække af, at dyret var død af naturlige årsager. Hvis der blev givet dispensation til f.eks. 25 tænder til fremstilling af tupilakker, kunne man risikere at der i løbet af de næste år ville være 500 tupilakker i handelen, der alle angiveligt skulle stamme legalt fra Rømø.

Det blev foreslået Grønlands Hjemmestyre, at nogle af de tænder, der ikke skulle bruges i forbindelse med aldersbestemmelse af kaskelotterne, kunne sendes til Grønland for at blive skåret til tupilakker til museumssamlinger mod at betale kunstneren for arbejdet. Forslaget blev imidlertid ikke besvaret.

Hvalernes beskyttelse under CITES betyder, at ansvaret for dyrene er Skov- og Naturstyrelsens, men dette indebærer ikke automatisk, at det også er styrelsens opgave at fjerne dyrene. Normalt er det kommunerne, der forestår strandrensningen under hvilken bortskaffelse af strandede hvaler vel hører, men på Rømø tilhører stranden staten, og dermed blev det også Skov- og Naturstyrelsen, der skulle sørge for bortskaffelse af dyrene - hvis de da skulle fjernes.

Det kunne jo også tænkes, at man lod dyrene blive liggende og overladt til naturens egen nedbrydning ved forrådnelse assisteret af ræve og de allestedsværende måger. Skov- og Naturstyrelsen besluttede dog, at det nok ikke ville være populært at lade hvalerne blive liggende på grund lugten og på grund af det blod og stærknet spermacetolie, der ville komme til at ligge i en meterbred bræmme i vandkanten. Det blev altså besluttet, at alle hvaler på Rømø skulle fjernes.

Fiskeri- og Søfartsmuseet påtog sig på kontrakt med Skov- og Naturstyrelsen, opgaven at flæns og skelettere dyrene og en lokal vognmand fik entreprisen at køre kødet til destruktion på Miljøcenter Vantinge på Fyn.

Den 10. april gik et hold på 8-10 mand bestående af medarbejdere fra Fiskerimuseet, Zoologisk Museum og Konservatorskolen i gang med opgaven.

Flænsning og skelettering

En strandet kaskelothval ligger altid på siden, så først lægges fra kraniet og til haleroden et langsgående snit med lansen gennem kroppens op til 25 cm tykke spæk. Hvis hvalen er gasset op på grund af forrådnelse, skal snittet foretages med største forsigtighed. Derfor den lange lanse. Huden og spækket er velforsynet med kraftigt bindevæv, og kan tilbageholde det enorme tryk, der opstår i kropshulen under forrådnelsen.

Når der skæres hul i spæklaget vil trykket i kropshulen ofte slynge tarmene ud af bughulen. Værst oplevede vi dette ved den kaskelothval, der blev skeletteret af konservatorerne fra Zoologisk Museum ved Nymindegab i 1990. Her blev tarmdele slynget adskillige meter bort, men også under skeletteringen af kaskelothvalen ved Skagen i jan.

1996 oplevede vi et ikke-kontrolleret udslip.

I øvrigt er det en stor lettelse for skærearbejdet, hvis hvalen er under forrådnelse. Snittene i spæk og kød åbner sig bekvemt på grund af gastrykket, så kniven aldrig kommer i klemme. Anderledes med en hval, der er så henfalden at trykket er gået af den. Her falder snittene sammen og klemmer om kniven, så skærearbejde bliver betydeligt tungere og mere anstrengende.

Når det lange snit gennem spækket er lagt fortsættes med parallelle snit vinkelret ned mod sandet på både ryg- og bugside. Afstanden mellem de parallelle snit er afhængig af hvor store stykker den modtagende destruktionsanstalt kan aftage og forarbejde.

Øverst i spækbanen skæres et hul og her igennem stikkes en wirestrop hvis to øjer samles på en kædekrog. Kæden er fastgjort til traktorens frontlæsser eller gummigedens grab, og traktorføreren bakker nu forsigtigt medens knivføreren løsner spækket fra kødet. Når spækbanen er løsnet helt ned til sandet skæres det fri og spækstrimlen på op til 100 kg kan køres til containeren.

"Bugholdet" finder og udskærer bækkenrudimenterne, finder de forskellige organer til prøvetagning og undersøger for parasitter. Derefter tømmes mavesækken for føderester til senere undersøgelse og bestemmelse.

"Rygholdet" løsner fileten fra rygraden, deler den i passende stykker og trækker den ud ved hjælp af kødkroge fastgjort med kæde til traktoren. Ribbenene i den side af hvalen, der vender opad, skæres fri og trækkes med wirestroppen ud én efter én. Herefter stikkes en wire ind under selve rygraden, som løftes op ved hjælp af traktorens frontlæsser og skæres fri.

I medens alt dette har stået på er to mand assisteret af en traktor gået i gang med at fjerne melonen - kaskelottens spermacetoliefyldte næse - fra selve kraniet. Der lægges et snit, der følger kraniets konturer, og forrest i næsen skæres et hul hvorigennem stikkes en wirestrop, der forbindes til traktor eller gummiged. Medens traktoren trækker, skæres ved hjælp af de lange lanser dybe snit ind mellem melonen og kraniet. Når den tons-tunge melon er skilt fra kraniet, skæres den i mindre dele af hensyn til bortskaffelsen. Under arbejdet med melonen vil man opleve den flydende spermacetolie løbe ud i sandet, hvor det straks størkner til en stearinagtig masse.

De rudimentære tænder i overmundens fjernes, ligesom de to bageste stykker af den hule underkæbe løsnes fra kraniet. Arbejdet med renskæringen af kraniet skal foregå varsomt, da mange knoglestykker i det robust udseende kranium nemt rykkes af.

Det mest møjsommelige arbejde består i at skelettere haleroden, der udover hvirvlerne består af tommelfingertykke sener - de sener, der overfører kraften fra de enorme muskler til den kvadratmeter store halefinnen. Her hjælper ingen traktor, men kun skarpe knive og håndkraft.

Når de nederste ribben er fjernet, ligger underste spækside tilbage i sandet. Heri fastgøres en wirestrop og ved hjælp af en gummiged vendes hele stykket, så den sidste luffe og skulderblad bekvemt kan skæres fri. Herefter deles spæksiden i passende stykker og køres i container.

Herefter videre til næste hval...

Tiden for hvor længe det tager at partere en hval er et spørgsmål om øvelse, godt og skarpt værktøj og om samarbejde - især mellem traktorførere og flæsere.

Kaskelothvalen, der strandede ved Skagen i jan. 1996, blev skeletteret på 1½ dag, medens et tilsvarende mandskab skeletterede den sidste af de 16 Rømmø-hvaler på blot tre timer.

Arbejds miljøet

Det handler om at være klædt på til flænsning. Waders, regnjakke til at trække over hovedet og skridsikre gummihandsker er den bedste ekvipering, og alligevel kan man ikke helt undgå at blod og vævsvæske trænger eller sprøjter ind ved halsudskæring og ærmegab.

Arbejdet er ubekvemt og snavset. Støvlerne bliver tunge af den blanding af blod, sand og spermacetolie man vader rundt i og et nyt snit med kniven sender ofte en varm og kvælende dampsky op i hovedet på en. Vi vil dog tro, det er værre at overvære end deltage i.

"Kunne hvalerne have været reddet?"

Dette spørgsmål er vi ofte blevet stillet af publikum i forbindelse med hvalstrandinger. I tilfældet med Rømmø-hvalerne var det i hvert fald for sent. Da de blev opdaget, havde de som nævnt været døde i flere dage.

To af de tre hvaler der strandede ved Sønderho i 1991, var levende da de blev fundet, men vandet var faldende. De to hvaler var henholdsvis 10,5 og 11,5 meter lange med en anslået vægt på ca. 14 og 17,5 tons og kunne muligvis have været trukket ud. Erfaringerne fra Koresand i forbindelse med frispuling af de strandede kaskelotter giver dog formodning om at dette kunne have været blevet en hårdhændet og brutal affære. Det nødvendige træk i halen ville givetvis forårsage læsioner både i den meget sarte hud og i og langs rygraden.

På Tasmaniens vestkyst i januar 1981, hvor ca. 100 kaskelotter strandede, forsøgte man at trække nogle ud ved halen. En af hvalene druknede imidlertid, da hovedet og dermed næsen under den baglæns bugseringen blev trukket ned under vandet.

Man kunne også forestille sig at rulle en hval ud i vandet. For kaskelotters vedkommende vil dette igen være umuligt uden at skulle bruge store maskiner med læsioner på dyret til følge. Efter en hvalstranding i Australien hvor man rullede 13 grindehvaler ud i vandet fandt man i dagene derefter 9 døde

Prøvetagninger

De vævsprøver, der blev taget af hvalerne, blev sendt til analyse på følgende institutioner:

Danmarks Miljøundersøgelser (DMU)

Forskningscenter Risø

RIVO-DLO i Holland,

Statens veterinære Seumlaboratorium (SVS)

Århus Universitet og

University of Aberdeen

Her vil hvalerne blive undersøgt for tungmetaller og miljøgifte, ligesom eventuelle slægtskabsforhold vil blive vurderet ud fra DNA-analyser.

Der foreligger endnu ikke resultater fra prøvetagningerne, men disse forventes publiceret i løbet af foråret 1997.

Aldersbestemmelse

Alderen på de strandede dyr blev bestemt ved hjælp af tænderne, der har vækstringe svarende til årringe i et træ. Undersøgelserne afslørede en lidt større aldersspredning end først antaget, og den yngste blev bestemt til at være 20 år - den ældste var 34 år.

Foto-identifikation.

Alle hvalernes halefinner blev fotograferet fra både over- og underside. Disse fotos blev sendt til hvalforskningscentret i Andenes i Norge, hvor man ligger inde med et stort arkiv med billeder af halefinnerne på levende hvaler.

Når kaskelothvalen dykker løfter den halen ud af vandet, hvilket giver mulighed for at man kan fotografere de særlige ar og hak, hvalerne har på bagkanten af halefinnen.

Disse ar og indhak, forskellige for de enkelte dyr, giver mulighed for, at man kan kende hvalerne individuelt. De 16 Rømmøkkaskelotter var imidlertid ukendte for folkene på Lofoten.

Hvor hvalerne kom fra, hvorfor de svømmede ind i Nordsøen, hvorfor og hvordan de døde, hvor og hvornår det skete er alle spørgsmål som vi kun kan give usikre og mangelfulde svar på, men vi kan håbe på, at det vil gå lang tid før vi igen skal opleve disse fascinerende prægtige dyr som frastødende ådsler på stranden.

I skrivende stund (febr. 97) har vi netop fået underretning om, at der er observeret 5 kaskelothvaler svømmende i Skagerak - i Norske Rende, den dybe rende, der løber fra det dybe Atlanterhav ind i Nordsøen - lad os håbe, at de finder ud igen